

Dr Franjo KOŽUL

## SAVEZ KOMUNISTA U RAZVOJU SAMOUPRAVNOG DRUŠTVA

### GODINE RAZVOJA SAMOUPRAVLJANJA

Vrijeme »revolucije u revoluciji«, što počinje ili se ciklusno oformljuje od 1948. do 1953. godine, zapravo je za istoriju KPJ od primarnog značaja, ne samo zbog toga što su se tada desili krupniji istorijski događaji, nego što se, moglo bi se reći, tada otvara novi istorijski proces, čime se završio evolutivni put u borbi KPJ za novo socijalističko društvo i stvorile pretpostavke za razvijanje novog modela i socijalne organizacije sistema samoupravljanja.

Ovdje se nije potrebno ponovo vraćati, a ni posebno dokazivati da se ideja o samoupravljanju i originalnom modelu samoupravnog društva u kojem i povijesno i faktički KPJ ima avangardnu ulogu, time i istorijsku odgovornost, probijala, sa manje-više uspeha, još iz vremena prije revolucije, a pogotovo u toku oružane revolucije. U spoljnoj formi revolucionarni etatizam se može tumačiti kao vremen-ski »prekid kontinuiteta«. Sam čin transformacije nije označio završetak ni sukoba ni borbe, niti je oblikovao jedno stanje u kojem se izmijenio čitav sistem vrijednosti borbe i metoda u sukobu oprečnih tendencija. Čitave dvije decenije, od VI kongresa do danas, sudar oprečnih tendencija se ispoljava kao sukob etatističko-staljinističkog i samoupravnog, odnosno ispoljava se u kritici jednog od ova dva modela. Iz toga stanja su se i reprodukovale *divergentne ideološke orijentacije* čija se snaga manje ili više osjećala. Tu su se iscrpljivale: energija, vrijeme, čime je umnogome odgođena funkcija građenja novog i borba sa drugim ideologijama i platformama. Tradicija i socijalna inercija, privatnosopstvenički mentalitet, uz čije prisustvo se razvijalo samoupravljanje, nisu iščeznuli, nego su, naprotiv, u svim tzv. kriznim situacijama dolazili do snažnog izražaja. Mijenjanjem stanja u kojem je partija držala sve niti u svojim ru-

kama u oblasti materijalne proizvodnje, ideologije, kulture i politike, oslobodile su se snage koje su počele da djeluju u našem savremenom trenutku. Među tim snagama razvijaju se i one koje su nošene socijalnom motivacijom da se stave u opoziciju Saveza komunista.

Kako je vrijeme odmicalo, sve je manje bilo moguće divergentne ideologije istisnuti iz društva, diskreditovati ih posredstvom idejnih instrumenata i političke prinude, jer su pretpostavke za to njihovo djelovanje stvarne.

Neposredno iza nas je vrijeme kada su sve ove ideološke divergentnosti na neki način dobile svoju fizionomiju, odnosno kada su izašle iz latentnih u razvijenije oblike. Društvena misao i politička analiza su uspjele da otkriju njihovu realnu sadržinu i da ih simbolički identifikuju. No, i pored toga još uvijek je teško dati preciznu analizu i nominalno odrediti sve ideološke orijentacije o kongresa, u sukobu antibirokratskih i birokratskih snaga, samoupravljanja i etatizma, kao dominantnih oprečnih orijentacija, umnogome je izostala borba protiv drugih idejnih orijentacija i u teoriji i u praksi. Teorija grupne svojine, teorija o kombinaciji postindustrijskog društva i građanske ideologije, teorija o »humanističkoj koncepciji partije« kao socijalnog prosvetitelja, jednako kao i teorije o potrebi »stalnog rušenja postojećeg«, ali ne samo u filozofskom i teorijskom značenju, te teorija o tehnokratskim solucijama i rješenjima prosvjećene birokratije, svakako spadaju u krug pitanja koja nisu na zadovoljavajući način teorijski rasvijetljena. To je treći krug pitanja koja obuhvata naša analiza.

Prema tome, u razvijenom ili nerazvijenom sistemu samoupravljanja, gdje je partija u cijelosti integrirana u koncept društvene strukture tipa organizacije radničke klase, još uvijek nije dovoljno rasvijetljen teorijski put da bismo mogli da odgovorimo na pitanje: kakav model avangarde je nužan samoupravnom sistemu odnosa, pogotovu danas kada je proces decentralizacije vlasti radničke klase osnažen, kada, moglo bi se reći, sam po sebi dovodi društvenu stvarnost pred pitanje: kakva je uloga društvene avangarde, ako je samodjelatnost dovedena na viši nivo i ako je samoupravljanje dobilo novu formu u kojoj radnička klasa treba stvarno da odlučuje o svom višku rada i o svojoj sudbini uopšte? Naravno, na to pitanje je već dat odgovor, na nivou političkih stavova i programske orijentacije. Partija odnosno SKJ u avangardnoj ulozi je istorijska nužnost, jer ona je upravo u takvoj ulozi i dovela razvitak društvenih odnosa do stanja koje poznajemo, ali je na teorijskoj misli da svu novinu vremena naučno i teorijski tek osmisli kako bismo se oslobodili poli-



tičkog pragmatizma i povratnog djelovanja na društvenu stvarnost idejnim, političkim i prinudnim sredstvima. Savez komunista nije se zaustavljao na razini vlastitog adaptiranja novonastalim okolnostima, no prošlost iza nas je, isto tako, bogata voluntarizmom i pragmatizmom. Poznato je da su krupne političke odluke često donošene bez dovoljne teorijske pripreme i bez prečišćenog puta u teorijskoj ravni. To se moralo odraziti na praksu.

Ukupan problem koncepta partije na planu teorije i političke prakse postaje daleko složeniji u vrijeme sprovođenja ustavnih amandmana, kada na planu državne organizacije imamo posve novi kvalitet međunacionalnih i međurepubličkih odnosa. U tako složenom državnom strukturiranju, Savez komunista postaje ponovo osnovni faktor kohezije i integracije, ne samo u sferi stvaranja svijesti i ideološkog jedinstva nego i na planu političke akcije. U prošloj deceniji se pokazalo da je država bez SKJ nemoćna da uspostavi ravnopravnu saradnju među republikama našeg modela, jer je nemoguće uz primjenu klasičnih državnih instrumenata i metoda graditi samoupravnu ravnopravnost. To je najsnažniji indikator kuda bi tok razvoja krenuo bez SKJ.

Pokazalo se da država, bez partije u avangardnoj ulozi, može da bude instrumenat dezintegracije. Vrijeme iza nas je testiralo da SKJ ne može sa sebe skinuti odgovornost za sudbinu revolucije. Prema tome, imamo osnovne pretpostake i teorijske i praktične naravi, od kojih je nužno polaziti, ako je u pitanju koncept i model Saveza komunista u daljem razvoju samoupravnog sistema odnosa. Tu je, dalje, pitanje odnosa države i partije (našeg modela), a ne tradicionalno-teorijsko pitanje »spajanja« ili »odvajanja«.

Prvo, očigledno je da je istorijska uloga Saveza komunista uloga avangarde i da izvan takve uloge nema razloga za njegovo postojanje, ili, pak, postoji opasnost da se degeneriše u oblik građanske partije i da brani državnu politiku.

Drugo, bez Saveza komunista, kao stvarnog posrednika između istorijskih i aktuelnih interesa radničke klase, nije moguća socijalna kohezija i integracija svijesti i akcije, pogotovo ako se ima na umu ukupna društvena stvarnost naše zemlje u kojoj je istorija ostavila ogroman fond proturiječnosti i suprotnosti svake vrste, pa i u radničkoj klasi.

Treće, Savez komunista u takvoj funkciji, tj. u funkciji avangarde, ne može biti ni principijelno ni organizacijski postavljen prema uzoru na državu federalnog tipa, nego je njegovo postojanje kao jedinstvene organizacije upravo realna pretpostavka za ostvarivanje

federalne države kako to i koncipiraju ustavni amandmani čija je primjena u toku.

Četvrto, vrijeme neposredno iza nas je pokazalo da kvazihumanistički koncept partije nije revolucionarni koncept iako je u omotaču humanističke vizije čovjeka, nego da je to realan prostor za restauraciju građanske ideologije liberalnog anarhističkog izdanja što ga poznajemo iz istorije radničkog pokreta. Prema tome, Savez komunista Jugoslavije je utoliko humanistički ukoliko osigurava pretpostavke i prostore za radikalizaciju revolucije, čija je krajnja konzekvencija istinska vlast radničke klase, odnosno krajnji cilj ukidanja partije, »jer je njeno savršenstvo istovremeno i njeno nestajanje sa istorijske pozornice«, kako bi to rekao Gramši.

Peto, nema čisto partijske sfere i sfere drugih faktora u vršenju socijalnih promjena. Svako istiskivanje SKJ iz bilo koje oblasti stvara prostor drugim ideologijama. To se evidentno pokazalo na primjeru ekonomije šezdesetih godina.

#### ULOGA SKJ U KONSTITUISANJU JUGOSLOVENSKE ZAJEDNICE

Svaki narod u svojoj istoriji bilježi fazu razvoja od konstituisanja mirnih hodova, »nemirnih vremena«, revolucionarnih i radikalnih preobražaja, bilježi uspone i padove i tako stvara svoju istoriju koja se razlikuje od istorije drugih, i što taj narod odvaja u specifičnu društvenu zajednicu.

U istoriji razvoja, bilo da se radi o zastoju, usponu ili padu, uvijek su periodi bili vezani za ličnost i centralne tačke događaja. Za istoriju je najjednostavniji metod bio da odslika prošlost, označi opšte trendove kretanja jednog društva i da se u ideološkom aspektu vrijednosno opredijeli spram vrijednosnih činjenica, tj. da izvuče vrijednosne sudove o pojedincima, događajima, činjenicama u društvu uopšte. Tako nastaje istorijski metod posmatranja kojim se najčešće proces razvoja u vrijednosnom smislu dijeli na »negativni« ili »pozitivni«, a ovi kvaliteti, se, opet, određuju zavisno od ideološkog koncepta društva u vremenu kada se istorija piše. Međutim, samo se po sebi razumije da stvaranje i pisanje istorije nije i nikada ne može da bude podudarno.

Istorijske i dijalektičke suprotnosti su trajni pratilac razvoja, ali ono što nas istorija uči je činjenica da je njihov intenzitet nekada izlazio iz okvira »normalnog«, što se ne odvija po zakonima socijalne inercije. To su, zapravo, istorijske tačke u kojima se razrješava sve ono što se, u periodu ili fazi »normalnog«, nagomilalo, iz dalje ili



bliže prošlosti. Takve tačke radikalnog preobražaja određuju se kao čin revolucije, iako ona nije sama čin obračuna između klasnog i ideološki podijeljenih snaga. Čin obračuna je samo jedan oblik u vršenju socijalnih preobražaja, jer nakon prostog čina fizičkog obračuna između suprotstavljenih snaga, revolucija nastavlja svoj hod sa svim posljedicama što slijede nakon tog drastičnog momenta. Bolovi, traume i posljedice tog drastičnog sudara klasnih ideologija ne prestaju faktom pobjede i poraza, iz prostih razloga, kao što su:

Prvo, što je osjećaj trijumfa, euforije i romantičarskog zanosa, povijesno gledano, nakon pobjede često značio otvaranje novih protivriječnosti i sukoba. Gledano na duži rok, sva umješnost, vještina i snaga pobjednika u tome kako novo i revolucionarno — u kontekstu problema o kome govorimo — sačuvati od vlastitog promašaja, s jedne strane, a, s druge strane, kako onemogućiti poražene snage u njihovoj nakani da ostvare pretpostavke da bi se, u izmijenjenim okolnostima, regenerirale i restaurirale. Nema nijedne društvene snage koja je došla na vlast, u poziciji pobjednika, a da nije nudila viziju boljeg, iluziju da je samim tim što je nova i pobjednička istovremeno progresivna i revolucionarna i da se njeni interesi podudaraju sa opštim interesima. Ipak, iskustvo istorije pokazuje da se u ciklusu životne vitalnosti jedne generacije iluzije obore i da se novi kvalitet preobrazi u suprotnost onome što se nudilo kao vizija, odnosno da se dođe do saznanja da je »projektovani« i programski proklamovani svijet samo iluzija ili, pak, ideološka zabluda. Osim toga, svaka generacija koja debituje u istoriji nastoji da izađe iz anonimnosti i da svoje vrijeme pokuša proglasiti vremenom epohe, svoju djelatnost istorijskim vremenom, dakako, revolucionarnim i progresivnim.

Upravo KPJ, odnosno SKJ u periodu minule tri decenije debituje u istoriji kao vodeća društvena snaga i odvaja se od sličnih snaga u istoriji što ne priznaje nijedno stanje kao stanje savršenstva i što nikada ne stvara iluziju ideološkog privida o vremenu u kojem gradi istoriju. S obzirom na naš osnovni zadatak, može izgledati da se vraćamo u prošlost, ali sa povijesnog stajališta period od 50 godina tek je nužna pretpostavka da bismo na bazi vlastite stvarnosti i iskustva, te iskustva i stvarnosti drugih naroda, uporednom metodom mogli graditi teorijske pretpostavke istorijske analize djelovanja jedne društvene sile i njenog doprinosa konstituisanju i građenju društvenih odnosa. S druge strane, tek na osnovu takvog iskustva moguće je zasnivati vlastitu teoriju. Jer, teorija može upravo da izrasta na obilju iskustvene građe stvorene u jednom socijalnom prostoru, koji ima specifična obilježja raznolike na-

ravi, a još plodnije može se ispitivati vlastita praksa s obzirom na vremensku distancu. Naravno, pri tome se moraju respektovati opšte zakonitosti i svi nužni postulati teorijske analize, da bi teorija kao uopšteno iskustvo mogla da izdrži praktične poremećaje, odstupanja i oscilacije. Metod komparacije je bitan i objektivniji uslov da bismo mogli »mjeriti« kvalitete koje osmišljavamo, odnosno da bismo mogli izvoditi generalne zaključke i vrednosne sudove. Ali, iskustvo svakog naroda znači i korektiv u okviru univerzalnosti i opštosti u teoriji, pogotovo ako se radi o specifičnim uslovima u kojima se jedan narod razvija i gradi svoju istoriju.

Ako ovdje pretpostavimo da opštost i opšte zakonomjernosti poznajemo, da nam je bliža i dalja istorija i u vremenskoj i u prostornoj dimenziji poznata, onda je za nas od primarnog značaja upravo to što našu zajednicu čini specifičnom i istorijskim korektivnom u okvirima opšteg i univerzalnog.

Novija istorija naroda Jugoslavije zapravo je istorija njegovog konstituisanja, integracije na novoj istorijskoj razini, na novoj kulturi i civilizaciji. Takve težnje, tendencije i orijentacije su postojale i ranije, ali se ovdje radi o novoj povijesnoj kvaliteti, novoj istorijskoj situaciji, koja je sazrijevala u samosvijesti običnog čovjeka ili je, pak, dosegla nivo svijesti. Za posljednjih 50 godina u našem socijalnom prostoru razvile su se pretpostavke i uslovi da utopija postane stvarnost, dakle, pretpostavka ujedinjavanja i integracije na novoj osnovi.

Od samog početka nije bilo sporno da li su uslovi sazreli, misleći na opšte istorijske okolnosti, kao što su oni sazrijevali i kod drugih naroda — ranije ili, pak, sazrijevaju danas. Primarno je bilo kako to što je sazrelo, izraslo i stvoreno od potencije podstaknuti i oživotvoriti. U tom istorijskom trenutku zapravo i počinje istorija KPJ, ali i istorija zajednice naroda zasnovane na klasno-buržoaskom konceptu. U tako zgusnutom i kratkom vremenu desilo se mnoštvo događaja, promjena i preobražaja, u čemu je KPJ imala ulogu istorijskog analizatora. Zato nas ovdje, kao naredno pitanje, interesira upravo partija, njeno djelovanje i njeno mjesto u procesu integracije jugoslovenskih naroda. Naravno, suvišno bi bilo, štaviše i nemoguće, vršiti istorijsku analizu događaja sa ciljem da se otkrije sve ono što je KPJ ugradila u baštinu naše novije istorije. Međutim, za nas je od izuzetnog značaja savremeno stanje, jer se u mnoštvu transformacija jugoslovenskog društva upravo vrši jedna od najsloženijih u svakom pogledu. Prema tome, čini se da je upravo vrijeme za analizu i po dubini i širini socijalnog zbivanja svega onoga što je relevantno za procjenu vlastitog iskustva, uspjeha i domašaja



da bi se sa više pouzdanosti i teorijske osmišljenosti moglo krenuti dalje u razvoju samoupravnog sistema, odnosa, sa manje voluntarizma i pragmatizma, nego što smo ih imali, odnosno što su možda bili nužni u neposrednoj prošlosti.

Buržoazija je pokazala svoju nemoć i nesposobnost da izvede istinsku integraciju i da konstituiše zajednicu jugoslovenskih naroda u modernom smislu te riječi. Buržoazija se u tom poduhvatu poslužila klasnim instrumentima prinude, odnosno sredstvima što ih poznajemo u prošlosti kada su konstituisani i integrisani drugi narodi evrope, a da pri tome nije respektovala ni istorijske okolnosti niti osobenosti miljea, što je svojstvo događaja u novom vremenu. Ona nije mogla nadvisiti sebe zbog čega je djelovala i na klasnom i na nacionalnom planu više kao faktor dezintegracije nego ujedinjavanja.

Kako se buržoazija više rastakala u vlastitoj nemoći, bez izgleda na racionalno ishodište, partija je prije nego što je osvojila (faktičku) političku vlast sve više postajala faktor istorijske analize i faktor kohezije.

Partija je respektovala svu novinu vremena i okolnosti u kojim djeluje kao faktor kohezije i uz te pretpostavke gradila je koncept razrješavanja društvenih protivrječnosti.

Dakle, ovdje bi bilo nužno pokazati koje su bitne determinante ugrađene u koncept partije, s kojim je ona ušla u obračun i gradila novu strukturu društva. To nije samo bitno zbog analitičke istorijske razrade da bismo na činjenicama pokazali ispravnost puta SKJ, nego je nužna retrospektivna analiza da bismo na kritičkoj distanci vidjeli gdje su započeti procesi očuvani, gdje su bitni principi utemeljeni, a zatim gdje se odstupalo ili kolebalo, te koje su posljedice takvog djelovanja Saveza komunista.

U istorijskoj ravni ukazaćemo samo na bitna programska načela i principe, što su činili temelje u praktičnoj akciji komunističke organizacije Jugoslavije, a koju je moguće teorijski osmisliti i koji su na neki način sadržani i u Programu SKJ ili građeni još u vrijeme revolucije.

Prvo, partija je kao temeljno postavila klasno oslobođenje, dakle, pitanje klasnih odnosa, a odmah vezano s tim, s obzirom na izvor istorijskih okolnosti, postavila je kao svoj cilj i osnovni princip i nacionalno oslobođenje.

Drugo, doktrinarstvo i dogmatizam su shvaćeni kao bitni faktor podsticanja, ali partija je gradila nužan kritički odnos naspram doktrina i dogmi kao naspram vrijednosti po sebi.

Treće, polazilo se od realnosti da je nužno, u ovom prostoru, pružati istinu istorijskog stanja i jasnu sliku kako bi čovjek mogao da zauzme pravi i istinski stav naspram istorijske istine. S druge strane, trebalo je ostvariti stanje u kojem će se istorijski stvorena svijest o novom osloboditi ideoloških privida i osjećaja političke manipulacije.

Četvrto, socijalizam je temeljna vrijednost i koncept društvenih odnosa kome nema alternative.

Peto, partija je od početka svoje novije istorije gradila vjeru u vlastite snage naroda, polazeći od pretpostavki da svaki narod sam gradi svoju vlastitu sudbinu. Saradnja s drugima, uzajamna pomoć i zajedništvo čine zajednički interes. Tako saznanje i takav program partija je imala i u najtežim trenucima novije istorije. To je činjeno i onda kada je bilo mnogo lakše i oportuniste potražiti izvore posredničke moći (što je nerijetko predlagano) i tako snagu crpiti iz moći drugih, velikih, zaštitničkih snaga izvan nas. Često je to više ličilo na avanturu nego na političku mudrost. Međutim, takav put u građenju svijesti i akcije pokazao je svoju punu opravdanost.

Šesto, partija nije opozicija ili opoziciona snaga, profila stranaka ili partija u građanskom smislu, nego je uvijek koncipirana i razvijena kao supstrat ili faktor društvene kohezije, tj. kao »partija u velikom istorijskom smislu«. To znači da u svom projektu budućnosti partija nije podrazumijevala vlastitu adaptaciju političkim oscilacijama i trenutnim okolnostima, nego je insistirala na revoluciji koja traje i mijenja oblike i metode u stvaranju ukupnog revolucionarnog učinka. S druge strane, partija se nikada nije izdvajala u silu za sebe kao vodeća partija na vlasti, nego se uvijek i stalno »izlagala riziku« pokrećući u ukupnoj strukturi procese i promjene, što inače nije poznato u istoriji građanskih partija. Naime, poznato je da su sve stranke i partije u istoriji, dolazeći na vlast, »zaustavljale vrijeme«, i proglašavale svoju vladavinu savršenstvom dostignutog, jer su se u procesu osvajanja vlasti »testirale« da su na »pravom putu«. Međutim, KPJ je temeljila svoj koncept na dijalektičkom procesu nužnih istorijskih promjena, stalno otvarajući nove procese i prostore za širenje revolucionarne misli i akcije, ne prihvatajući bilo koje stanje kao stanje mirovanja. Čak su i neke komunističke partije, dolaskom na vlast i prihvatajući tradicionalne doktrine, okoštavale stvarno stanje, u čemu se, na neki način, SKJ izdvaja iz stila, načina rada i djelovanja tradicionalnih komunističkih organizacija.



Sedmo, KPJ se dosljedno teorijski odredila naspram države. Ona nikada nije »skrivala« niti mistrificirala problem države. Naime, u procesu osvajanja vlasti i uspostavljanja novog sistema odnosa, ona je bez dvojbe prihvatila princip »revolucionarnog etatizma«, kao najefikasniji način za očuvanje i dalje razvijanje rezultata revolucije. Međutim, ona nikada nije sudbinu države vezala za sudbinu partije. Istorijska uloga države je teorijski poznata, bar što se tiče marksističkog značenja tog fenomena. Prema tome, KPJ nije svoju sudbinu vezala za državu, nego je, možda, u najtežem istorijskom trenutku, otvorila proces njenog odumiranja. Takav se metod, za tradicionalni, dogmatski i doktrinski način mišljenja, opire čak i zdravom razumu.

Osmo, na međunarodnom planu internacionalistički aspekt koncepcije KPJ je dalja čvrsta konstanta. Jednostavna parola u revoluciji »tuđe nećemo, svoje ne damo« ostala je trajan moto i čvrst princip na internacionalnom i međunarodnom planu djelovanja SKJ. Razvoj koncepcija nesvrstanosti i uloga naše zemlje u razbijanju blokovskih koncepcija upravo su potvrda takvih principa. Za SKJ kao dio socijalističkih i savremenih progresivnih snaga karakteristična je stalna povezanost sa međunarodnom revolucionarnom borbom, ispoljavanje internacionalizma i solidarnosti uz dosljedno poštovanje, načelo ravnopravnosti i pravo na vlastiti put socijalističkog razvoja.

Deveto, SKJ se uvođenjem sistema samoupravljanja sasvim precizno odredio prema fenomenu čovjeka, samodjelatnosti klase i povezanosti tehničkog napretka za oslobođenjem rada. Nema potrebe naglašavati u kojoj je mjeri naš vijek zahvaćen procesima dehumanizacije. Naravno, dehumanizacija i reduciranje čovjeka na prosti faktor racionaliteta čini se u ime različitih vrednota, bilo da se radi o dehumanumu modela fašizma ili Staljinovog poimanja čovjeka, ili, pak o degradiranju čovjeka na nivo moderne tehničke životinje.

Svi programski akti SKJ kao forme što odražavaju koncept SKJ i teorijsku osnovu sadrže upravo ona određenja po kojima je čovjek osnovna vrednota i da nema nikakve vrijednosti koju bi mogli pretpostaviti čovjeku. Dakle, iako je stalno bio u poziciji »iskušenja«, s obzirom na mnoštvo divergentnih ideoloških orijentacija pogotovu u ekonomskoj sferi po kojima bi se mnogo brže, efikasnije i ekonomičnije savlađivao otpor posredstvom represivnog sistema i lažnog humanizma, SKJ je istrajavao na osnovnom istorijskom zahtjevu.

U sve ove temeljne principe, njihovo građenje i razvijanje uveli smo partiju kao istorijski faktor analize na osnovu čega pra-

timo evoluciju i radikalne promjene. Naravno, na taj način SKJ i posmatramo kao središnju tačku, iako smo u uvodu već naznačili da je on napustio metod građenja posebno teorije partije.

Svaka druga teorija koja se ne bi oslanjala na marksističku misao i ove principe nije teorijski fond SKJ, nego je fond što je suprotan i teoriji i praksi, koju je on gradio i gradi. Naravno, ovdje se nećemo zadržavati na analizi sukoba divergentnih teorijskih orijentacija, nego ćemo pokušati da sistematski naznačimo temeljne principe iza kojih je stajao SKJ tokom posljednjih tri decenije. U svim programskim aktima, odlukama i rješenjima SKJ nalazimo upravo utemeljene ove principe. Osim toga, naša marksistička literatura, koja čini osnovni ideološki fond u teorijskom aspektu, bogata je upravo u ovom smislu. Prema tome, ako govorimo o ideološkom fondu i njegovom sumiranju, kako bismo mogli da se koristimo vlastitim iskustvom, onda, po našem mišljenju, to je riznica čije pozitivno značenje možemo i teorijski i empirijski argumentirati.

Događaji u prošlosti pokazali su upravo da su principi na kojima se gradila i razvijala organizacija SKJ bili stalno uporište u vršenju socijalnih promjena i savlađivanju otpora revoluciji. S druge strane, iskustveno se pokazalo da je svaki zastoj i kolebanje oko ovih temeljnih principa izazivao poremećaje, oscilacije, a moglo bi se reći i krize. Vjerovatno je da su posljednje godine koje se označavaju kao godine socijalne napetosti i krize u Savezu komunista rezultat kolebanja, a koje je stvorilo realan prostor ugrađivanja ideologija, temeljenih na drugim principima, nego što su to principi SKJ.

Ovdje nije moguće dalje obrazlaganje šta se sve u kratkom i zgusnutom vremenu ispoljava i ispoljavalo kao opstrukcija onom što je programirano na bazi ovih principa. Isto tako, mnoštvo je koncepcija i rješenja što su permanentno predlagani u zamjenu za ove principe (i izvan partije i od frakcija unutar nje od 1937. godine do naših dana).

Ovdje bi bilo od izuzetnog značaja analizirati Program Saveza komunista iz današnje perspektive (a mislimo da je to jedno od prvih pitanja koje teorija mora nužno obraditi), kako bismo na tom temeljnom programskom aktu pokazali, argumentovano, ugrađenost ovih principa u programskoj orijentaciji SKJ. Na žalost to nije moguće u ovoj prilici.

Ako i površno analiziramo i konsultujemo osnovne principe sadržane u Programu, vidljivo je da u tom programskom aktu postoje upravo utemeljeni svi oni principi o kojima smo naprijed govorili. Brzina događaja, u kratkom vremenu, i novonastale promjene



za 15 godina sigurno nalažu i nova programska uopštavanja iskustva SKJ i otuda je logično pretpostaviti potrebu unošenja novih elemenata u Program i eventualne korekcije. Međutim, bitni sadržaj Programa je aktuelan i podešen konceptu samoupravnog društva i konceptu SKJ i danas kao i u vrijeme kada je donesen.

Program je, dakle, politički i istorijski akt Saveza komunista koji i formalno politički oblikuje jednu evoluciju, kao i revolucionarne razvojne tendencije SKJ. Tu se SKJ identifikovao pred jugoslovenskim društvom, radničkim i komunističkim pokretima u svijetu i svjetskoj javnosti uopšte — kao avangarda radničke klase i samoupravljanja. Nije bilo slučajno toliko otpora i pritisa spolja da se odustane od donošenja Programa, jer je upravo ovaj dokumenat svijetu pokazao šta Savez komunista i strateški i taktički hoće u oblasti izgradnje socijalističkog društva.

Prema tome, tvrdnje da SKJ »ne zna šta hoće«, rezultat su kolebanja oko realizacije Programa, njegove dalje razrade i dograđivanja u praktičnoj akciji. Koliko nam je poznato, nema nijednog naučnog i teorijskog djela bilo kojeg stepena analize da je posvećeno teorijskoj analizi Programa kao temeljnog akta. Citati i formulacije su preuzimani iz Programa SKJ kako je kome trebalo za afirmaciju ili negaciju vlastitog stava.

Misaono putujući od početka do najnovijeg vremena, mogao bi se steći utisak da se razvoj društva i SKJ kretao pravolinijski, bez odstupanja i zastoja, kao da nije bilo divergencija i oscilacija od osnovnog trenda u građenju samoupravnog koncepta društva i razvoja SKJ. Samo se po sebi razumije da takav utisak ne odgovara stvarnosti, jer, bez dvojbe, osnovni trend razvoja su pratile, najopštije kazano, bar dvije vrste tendencija:

prvo, u sferi teorije ili još bolje u sferi svijesti, i

drugo, u društvenoj praksi, jer je praksa i provođenje Programa u život bila i ostaje ključno pitanje Saveza komunista. Praksa ili nije bila utemeljena na teorijski pročišćenim osnovama, ili, pak, nije dobila teorijsku artikulaciju.

Kako je naš cilj i zadatak da tragamo za onim što teorijski nije još uvijek osvijetljeno ili bar nije dovoljno osmišljeno, pokušaćemo da u osnovnim linijama ukažemo na takva temeljna pitanja iz oblasti politike i ekonomske ideologije.

Izvlačimo jednu pojmovnu konstrukciju ili termin koji ima i realan sadržaj, da na njegovoj analizi pokušamo na nivou politike objasniti odstupanja, zastoje, trvenja. To pitanje u našoj novijoj naučnoj i teorijskoj misli još uvijek nije dotaknuto.

Naime, gledano u istorijskoj retrospektivi, svaku organizaciju i partiju, pa i KP Jugoslavije (hipotetički), karakteriše *frakcijska* borba. Stoga bismo ovdje, shodno cilju naše analize, izostavili probleme vezane za klasne sukobe i ideološke sudare SKJ sa ideologijama čija je klasna osnova dijametralno oprečna ideologiji radničke klase, a time i njene partije, i ostali na parcijalnom problemu koji sinonimno i pojmovno određuje *frakcionaštvo*.

Metodološki i sadržajno, vjerujemo da bi analizom fenomena frakcije bilo moguće objasniti odstupanja i zastoje na započetom revolucionarnom putu u vršenju društvenih promjena. Samo se po sebi razumije da se ukupnost problema ne može reducirati na frakcijsku borbu, ali za unutarpartijski razvoj pitanje frakcije je od izuzetnog značaja za analizu pređenog puta u razvoju SKJ, pa i razvoja samoupravnog društva. I to dvostruko: s jedne strane, zato što je frakcionizam slabio jedinstvo u partiji kao osnovnu pretpostavku u razvijanju i građenju samoupravljanja i SKJ, a s druge strane, zato što frakcije po prirodi stvari uvijek traže, pogotovo kad su nemoćne i u začetku, saveznike i oslonca u svakoj snazi koja bi ih poduprla u osvajanju vlasti i političkih pozicija. Prema tome, na jednoj strani one slabe front borbe za koncept revolucije, a, na drugoj strani, stvaraju se njihovim djelovanjem prostori i pretpostavke za restauraciju preživjelih snaga, a, još više, opet u vlastite nemoći, frakcije najčešće traže oslonce u snagama izvan naše zemlje.

Pojava frakcije i frakcijska borba nije naš specifikum. Frakcije su stare koliko i klasno društvo, a moderni oblici frakcija koliko i moderne partije i organizacije. To nije nepoznanica, ali je od značaja da na teritorijskom planu još uvijek nismo ni pokušali da otkrijemo uzroke, socijalne uslove u kojima se frakcije pojavljuju u KPJ. Može se poći od pretpostavke da je to »pravilo igre« u političkim strukturama i organizacijama i zadovoljiti se time kao zakonomjernom pojavom u političkoj istoriji.

Međutim, tradicionalno poimanje frakcije nije isto što i u našoj stvarnosti i tu dolazimo do pitanja: u čemu je specifičnost fenomena? Naime, frakcije u građanskim partijama i organizacijama odvajaju se od centra ulijevo ili udesno — dalje ili bliže, ali se one i programski, deklaratorno, pa i formalno odvajaju u zasebnost. Praktično gledano, odvajaju se u zasebne organizacije ili partije i nastavljaju da djeluju kao zasebne i samostalne ideološke grupe.



Ovdje nije moguće dalje rasvjetljavati složene fenomene, što sve određujemo pojmom »frakcija«, nego ih samo markiramo. Ako uspijemo da ih identificiramo, onda bi već to bio indikator nužnosti teorijskog rasvjetljavanja, ne samo radi istorijske analize nego — radi budućnosti.

Istina, u teorijskoj ravni se, tradicionalno, svako frakcionaško ponašanje klasificiralo kao »desno« ili »lijevo« — desna ili lijeva frakcija. Ne ulazeći u kritiku takvog pristupa fenomenu i načinu mišljenja, naše osmišljavanje situiraćemo u kontekst ukupne analize. Mi isključivo imamo u vidu našu stvarnost i pojave ove vrste u našem društveno-političkom prostoru.

Svakako, bilo bi najvažnije otkriti socijalne, ekonomske, idejne i političke, pa zatim mentalno-psihološke i kulturne uzroke tih pojava. Nama to ovdje nije moguće. Međutim, bez pretenzija na potpunu i egzaktnu zasnovanost naših tvrdnji i bez pretenzija na potpunu teorijsko-analitičku razradu, ukazaćemo na nekoliko bitnih pojava frakcije u SKJ, od kojih su neke empirijski bliže i lakše uočljive, a druge izvedene i dalje, pa im je teže odslikati fizionomiju i objasniti ih pomoću starih pojmovnih konstrukcija. Takođe, neke su tradicionalne i poznatije, dok su druge, na neki način, naša diferentis specifica. Počecemo od onih za koje mislimo da su se u čitavom periodu razvitka partije nedvojbeno ispoljavale.

Prvo, u okviru jedinstvenog ideološkog pokreta i organizacije Komunističke partije Jugoslavije trajno se odvija sukob iz kojeg i izrastaju frakcije između pristalica tzv. internacionalističkog tipa partije, čvrsto vezane za jedan internacionalni centar — »komunistički vatican« i komunista koji internacionalnu dimenziju prihvataju kao ravnopravnost komunističkih partija, a ne subordinaciju i vertikalno povezanu organizaciju, dakle, komunista antidogmatiskog i antidoktrinarskog shvatanja komunizma i komunističke organizacije u Marksovom smislu riječi. Komunistička partija Jugoslavije je jedna od prvih partija u svijetu koja se razgraničila od ideologije »univerzalizma« i »monolitnosti« po diktatu iz jednog centra. S druge strane, razgraničila se od teorije i prakse po kojima je samo jedan, zauvijek dati koncept i organizacija jedino provjeren, opštevažeći. Naravno, ona se distancirala od unificiranog modela socijalizma, bez obzira na vrijeme, socijalne, istorijske i kulturne okolnosti u kojima se on izgrađuje.

Frakcija u obliku pristalica »univerzalizma« i »internacionalizma« zapravo je najstarija pojava frakcije u KPJ. Ona se odvajala i izdvajala iz KPJ upravo zbog toga što nije nikada vjerovala u vlastiti narod, ali još više u svoju vlastitu snagu kao vodeće društvene

moći u toku socijalnih promjena. Njene, dakle, bitne karakteristike su traženje izvora moći izvan društvene stvarnosti u kojoj djeluje. Tako je svoju nevjeru u revoluciju i ideologiju uvijek pokušavala proglasiti komunističkom vrlinom. S druge strane, sva novina vremena nije u tom obliku frakcije izmijenila dogmatski i doktrinski način mišljenja.

Frakcija tipa »univerzalizma« zapravo stalno gradi misteriju od komunizma i partije kao nadnaravnih fenomena što nemaju veze sa društvenom stvarnosti. Treba pretpostaviti da je i takav način mišljenja utjecao da se od komunizma i partije grade fetiši i bauci u svijesti običnog čovjeka, što je dakako najviše odgovaralo buržoaziji u borbi protiv komunističke ideologije i partije u njihovim strukturama.

Frakcija ovog tipa je tako reći stalan pratilac razvoja KPJ, a poznato je da se 1948. godine i formalno pokušalo do kraja distancirati i suprotstaviti KPJ.

Kada gledamo iz sadašnje perspektive i analiziramo sve faze u kojima se ovaj oblik frakcije jasnije diferencirao, očito je da je uzrok upravo u onim snagama koje nisu mogle da prate vrijeme, da respektuju istorijsku stvarnost socijalnog miljea gdje djeluju. Ove snage ne vjeruju u moć naroda i njegovu zrelost da ideju Partije podrži i provede u život. Misterija i misteriozni izvori moći, naravno, pripadaju jednom obliku svijesti u kojem realnost nije prisutna i otuda njihova potreba traženja komunističkog »boga« koji svojom imaginarnom moći rješava probleme epoha na univerzalnom planu.

Drugi oblik frakcije koji, takođe, nije novijeg datuma ali u novom vremenu dobiva nova obilježja, jeste pojava *liberalističke* frakcije, koja je inače stalni pratilac komunističkog pokreta prošlog i našeg vijeka. Liberalizam i u radničkom i komunističkom pokretu ima dužu istoriju, naslanja se na evropski liberalizam, kao pokret za neutralizaciju klasne borbe, u stvari na poseban oblik ideologije građanske klase.

Lenjinova borba sa liberalizmom unutar radničkog i komunističkog pokreta je zapravo posljednja otvorena teorijska bitka. Od Lenjina do naših dana pitanje liberalizma kao da je skinuto s dnevnog reda. Ima se utisak kao da je nastao vakuum, sem u praktičnoj akciji.

Pojava frakcije tipa liberalizma još uvijek nije našla mjesto u kritičkoj analizi, pogotovo nije kritički rasvijetljen njen socijalno-politički sadržaj, čak ni na elementarnom nivou. To pitanje je odgađano i pomjereno do nedozvoljivih granica.



Liberalizam se uvijek pojavljivao u omotaču »humanizma«, »demokratije« i »slobode«, poput tako reći čitave ideologije buržoazije. U antikomunističkoj borbi, liberalizam je okupljao sve one snage koje su utonule u samozadovoljstvo i koje se u vlastitoj samoočini bore protiv revolucije i revolucionarnih promjena uopšte. Naravno, korist od toga imaju samo one snage koje »u ime slobode« uvode teror.

Buržoazija je skoro jedno i po stoljeće optuživala diktaturu proletarijata kao oblik vladavine, a komunizam kao pokret, da immanentno nose u sebi gušenje ličnih sloboda, na jednoj strani, a da su internacionalni na globalnom planu, pa otuda navodno i guše nacionalne slobode. Na žalost, Staljin joj je u tome pomogao pružanjem argumenata o dehumanizaciji.

Liberalistička frakcija u SKJ je svoju ideologiju zasnivala u osnovi na upravo takvom buržoaskom političko-ideološkom antikomunističkom i antiproleterskom klasnom konceptu, pa se ona otuda poglavito i oslanjala na čuvenu antikomunističku »maksimu« o radikalnoj podijeljenosti savremenog svijeta na »slobodni« i komunistički. Da bi se održao kao frakcija, liberalizam je svoja glavna uporišta nalazio na antistaljinizmu, stalno sugerirajući da je staljinizam neizbježna forma diktature proletarijata. Na taj način je pravdao svoju frakcijsku poziciju i orijentaciju. U stvari, borba KPJ protiv staljinizma, naš humanistički koncept samoupravljanja i naša internacionalistička koncepcija humanizacije međunarodnih odnosa kao da su ohrabрили frakciju liberala da se i otvoreno distancira od SKJ i pređe u direktnu borbu protiv samoupravljanja, pri tome nudeći kao novu, a de facto staru liberalističku ideologiju u nacionalističkom i separatističko-šovinističkom omotaču.

Liberalizam u partiji praktično se osnažio i pojavio sa Dilasom i nije prestajao do naših dana, da bi se ponovo ispoljio najsnažnije u fazi transformacije društva, na osnovama ustavnih amandmana. Dok se liberalizam u klasno buržoaskim strukturama ispoljavao kao opoziciona snaga naspram monokratija i represivnih sistema tipa fašizma, on se u našem prostoru pojavio u okviru partije kao metod frakcijske borbe za vlast. U spletu okolnosti s početka pedesetih godina, Dilas se — iako u »velikoj dilemi« kojem »bogu« da se privoli: Staljinu ili Trockom — napokon opredjeljuje za građanski koncept ideologije liberalizma. U nemoći da iznađe pravo »rješenje«, on se vraća na isproban liberalistički sistem. Njegov neuspjeh da istraje u frakcijskoj borbi, logično ga je udaljio od partije do krajnjih granica — u buržoasku ideologiju. Zanimljivo je da se takav stil ponavlja i u najnovije vrijeme.

Ostaje otvoreno pitanje o tome koje su specifičnosti modernog liberalizma što se pojavio unutar SKJ. Tvrdi se da je on, u našem slučaju, ekonomski liberalizam, i da se svodi na zahtjeve koje je postavljala buržoazija u fazi tzv. slobodne inicijative. U slobodnoj interpretaciji to bi značilo da je riječ o obnovljenom liberalizmu tipa »laissez faire, laissez passer«, koji — u sprezi sa nacional-teh-nokratijom kao navodno bezideologiziranim antitetom — »zahtjeva« da se »što prije i direktno »stigne« u »društveno blagostanje« — bez SFRJ, bez SKJ i bez samoupravljanja. Konsekvenca toga jeste da partija i država treba da se uzdrže od bilo kakvog »uplitanja« u oblast materijalne produkcije i time građenja društvenih odnosa u ekonomskoj oblasti od koje zapravo zavisi ukupan socijalni sistem. Istovremeno to bi značilo ukidanje svih instrumenata socijalističkog karaktera — od plana i usmjeravanja do raspodjele i kontrole tržišta. Ekonomski liberalizam s obzirom na sveukupnost naših istorijskih i aktuelnih okolnosti dopustio bi uvođenje principa »prava jačeg« — na grupnom globalnom i personalnom planu. Liberalizam je, čak i u svom pojavnom obliku na našem tlu, za veoma kratko vrijeme pokazao koliko je efikasan u razvijanju socijalne anarhije, i, još više, koliko je efikasan u razvijanju socijalne diferencijacije, tog prvog koraka ka klasnoj diferencijaciji.

Uostalom, problemi materijalne produkcije i sfere ekonomije i jesu u praksi osnovna pitanja na koja, sudeći po svemu, nismo odgovorili na teorijskom planu, zbog čega se upravo tu osnažio voluntarizam i politički pragmatizam.

Osim analiziranih frakcijskih oblika, tokom razvoja KPJ — SKJ vidno se ispoljavalo devijantno ponašanje grupa i pojedinaca. Sadržaje takvog ponašanja ne bismo mogli, međutim, pojmovno odrediti kao frakcijske, mada oni u mnogim aspektima sadrže elemente frakcionaštva.

Teško je ulaziti u psihološke i mentalne osobine grupa i pojedinica, ali, posmatrano na našem primjeru, očito se i iz KPJ izdvajaju grupe i pojedinci onda kada njihove vizije, iluzije i viđenja ne nalaze odraza u stvarnosti. Treba pretpostaviti da je njihov angažman u revoluciji i partiji bio zasnovan na ličnim kalkulacijama, jer ličnu opredijeljenost nastoje proglasiti kao opštu. Kada se realnost počinje odupirati iluzijama, a tvrdoća društvene stvarnosti se ne rješava prostim faktorom pobjede i poraza, nego se kontinuitet revolucije nastavlja, njihovo izdvajanje označava kraj njihovog vitalnog ciklusa, ali to oni ne mogu niti hoće da priznaju. Njihovi zahtjevi prema revoluciji svode se u stvari na »problem« njihovog personalnog statusa. Postoji vrijeme i trenutak u istoriji,



grč obračuna, kada snaga ličnih motiva, čak i fizička snaga, imaju snagu faktora revolucije. Međutim, kada se »stvari« smjeste na njihova prava »mjesta«, kada rušenje treba zamijeniti kreacijom, nedorasli zadatku vremena — bilo intelektualno bilo moralno — nužno odstupaju od osnovnog i daljeg kretanja. Ovaj oblik devijantnog ponašanja samo prividno nije od značaja, ali karakteristika je svih frakcija da se u praktičnoj akciji udružuju i čine zajednički blok snage protiv partije. Njihova karakteristika je sumnja u nove snage, zamjena kritike kritizerstvom i izazivanje tvrdnji u praktičnoj akciji. Iako oni i ovdje destrukciju proglašavaju komunističkom vrlinom, sa obrazloženjem da su »diskriminirani«, zapostavljeni i da nisu dobili satisfakciju za učešće u borbi ili u organizaciji. Svaka novina u taktici partije, koju nameće život i politička fleksibilnost, za njih je izdaja, jer se ne podudara sa njihovim moralnim i intelektualnim habitusom.

Korijene ove pojave nije moguće utvrditi na nivou impresija i pukih empirijskih činjenica. Na nju smo ukazali samo da bismo podstakli društvenu misao na kritičko-istorijsko istraživanje i teorijsko osmišljavanje, jer ona nije prolazna niti karakteristična samo za kadrove iz revolucije, o kojima je bilo već riječi, nego je, po svemu sudeći, nužno predvidjeti njeno kontinuirano obnavljanje u različitim, donekle izmijenjenim oblicima. Međutim, ipak bi u formi hipoteza signalizirali uzroke, po našem mišljenju, reprodukcije ovog modela devijantnog ponašanja.

Prvo, ima se utisak da se vremenom oformila svijest da u uslovima nedostatka privatne svojine karijera i položaj u hijerarhijskoj ljestvici imaju značenje ne samo simboličkog, nego i faktičkog priznanja ličnog doprinosa opštoj stvari. Na taj način, karijera postaje motiv na akciju, a ako se lična vizija karijere ne ostvari, onda je rezignacija motiv devijantnog ponašanja. Pojam karijere podrazumijeva ekonomski status, društveni prestiž i satisfakciju za zasluge.

Drugo, komunističke partije, pa i KPJ—SKJ, u fazi razrješavanja fundamentalnih društveno-istorijskih problema, orijentirani su na iscrpljivanje svih vitalnih snaga društva, a time se iz fokusa interesovanja u mnogome isključuju snage koje su završile ili se približavaju kraju vlastitog vitalnog ciklusa na personalnom planu. Rješavanje toga problema pomjereno je na plan ostvarivanja materijalnih satisfakcija, što nije niti može biti dovoljno.

Treba pretpostaviti da su lični motivi raznovrsni, kao i ciljevi izdvajanja. Tu je sigurno u pitanju renegatstvo, grupašenje, nemoć prilagođavanja promjenama u načinu vođenja revolucije, neslaganja sa pojedinostima, a slaganje u strateškim ciljevima, do-

met do kojeg takve grupe i pojedinci ne mogu da prate tokove i da se uklapaju u njih. Za te motive mogli bismo reći da su prolazni i nebitni.

Da ukažemo samo na još jedan model ponašanja sa frakcijskim obilježjima. Naime, novija istorija SKJ je primjer kako je moguće pothranjivati devijantno ponašanje u vlastitim redovima zbog neadekvatnih metoda u kadrovskoj politici, distribuciji funkcija i političkom promovisanju.

Primjeri frakcijskog izdvajanja i devijantnog ponašanja u vrhu partijskog vođstva samo su vidljiviji indikatori, jer je sistem i na nižim nivoima isti. To je na nižim nivoima u partijskoj i političkoj terminologiji označeno kao »grupašenje«, ali smisao i orijentacija su identični, budući da su i posljedice slične, samo što su po stepenu štetnosti različitog značaja.

U različitim fazama razvoja partije pojedinci su se izvanrednom brzinom uspinjali u hijerarhijskoj ljestvici, najprije po položaju, a odmah zatim uzurpacijom i kumulacijom funkcija, političkom promocijom kao ljudi od vanredne sposobnosti. Stalnim podsticajem i davanjem ovlaštenja bez dovoljne kontrole foruma i baze, takvi ljudi vremenom postaju »nezamjenljivi«. Oni u početku pokazuju ambicije i slijede političku orijentaciju foruma i partije uopšte, ali vremenom u njima se rađa uvjerenje da su nenadoknadivi i nezamjenjivi u svojim funkcijama. Njihova mišljenja, stavovi i akcije se uzimaju bez kritičke distance, bez rezerve, jer su u vršenju svojih djelatnosti bez kontrole, a svakako i zbog toga što je na nižim nivoima, usled poltronskog ponašanja onih kojima su takve ličnosti okružene, formirana svijest o njihovoj vrijednosti.

Društveno-naučno je teško dokazivati mentalno-psihološke transformacije na personalnom planu, ali je realno, s obzirom na istorijske činjenice, pretpostaviti transformacije takve vrste. Takvom mentalitetu, s obzirom na uobrazilju da su ljudi posebnih vrijednosti, forumski rad i obaveze postaju okov, jer je za njih takav rad mediokritetski, motiviran mnoštvom elemenata gdje nije u pitanju samo »čisti um«, nego i politički oportunitet. Forumi najčešće prihvataju njihove prijedloge i mišljenja i rijetko im ko protivrječi. Njihovo »znanje« i »umjeće« jesu čiste pretpostavke. To još više brani sujetu i osionost, te se rađa *svijest o zasebnoj vrijednosti*. »Miljenici« ne ignorišu samo niže na stepenici niti samo bazu, nego i forum kojem pripadaju. Tako, objektivno, svaki kolektivni rad respektovanje baze i korekcija, za njih postaje teret i da nije korektiva, u njihovoj viziji poslovi bi mogli ići brže, efikasnije i racionalnije. U svijesti običnog čovjeka takve ličnosti postaju misterija,



legenda i kult sposobnosti. Nosioi frakcijske borbe ponašaju se i djeluju upravo suprotno od istinskih revolucionara, koji se nikada ni za trenutak ne odvajaju od socijalnoklasne osnove i koji nikada ne pokušavaju da grade mit od svojih ličnosti. To znači da autoritet komunista ne izrasta iz tobožnje mistične moći njegove ličnosti niti iz frakcijske borbe u društvenim i političkim procesima. Racionalni autoritet komunista temelji se na sklopu objektivnih okolnosti socijalnoklasne osnove.

Frakcionaši ovog oblika, suprotno tome, najprije grade misterije o svojim ličnostima i, najčešće, ne dolaze u realni kontakt sa bazom da bi baš time pojačali interesovanje neupućenih masa. Tek kada im se učini da je realna društvena situacija zrela, oni »izlaze« i počinju graditi platformu, divergentnu od partije, a pogotovo počinju tražiti oslonce i saveznike unutar zemlje i u inostranstvu. Prema tome, kao najmoćnija društvena snaga, kao akumulirani autoritet, njima je partija bila nužna da bi uspjeli u socijalnom i političkom promovisanju i sticanju autoriteta i društvenog prestiža, budući da bi svaki drugi put bio nemoguć. Odmah iza toga slijedi odvajanje u frakciju, koja saveznike i oslonce traži i u preživjelim građanskim slojevima, nacionalizmu, šovinizmu, dogmatizmu, birokratskim snagama itd.

Prema tome, da je riječ o frakcijama u našem iskustvu, svjedoči najprije to da ni jedna divergentna ideologija nije nalazila vlastitu platformu izvan partije niti izvan socijalističkog koncepta, a, zatim, sve frakcije u našem iskustvu doista su pokušale istrajati u svojim zahtjevima upravo unutar partije ili uz njenu pomoć. Prividno su i oni za socijalizam, za komunističku ideju, jer im treba autoritet revolucionarne avangarde, a tek kasnije bi pokazale svoju pravu fizionomiju, kao što ju je, uostalom, u nedovršenom obliku pokazao i maspokret. Krizne faze su njihove šanse i tačke kada se i formalno odvajaju od partije.

S obzirom da naše tvrdnje izlažemo u formi hipoteza, s ciljem da one podstaknu na posebna istraživanja, ne ulazeći u analizu društvenih uslova i uzroka koji postoje u socijalno klasnoj osnovi, čini nam se da je nužno ukazati bar na dva osnovna uzroka ove pojave

prvo, treba pretpostaviti da u metodu, pa i svijesti, ima još uvijek ostataka tradicionalnog koncepta i organizacije partije, time i staljinističkog načina mišljenja, po kojem je u ovom kontekstu »izabrani« subjektivni faktor osnovni pokretač istorije, a unosenje svijesti spolja najbitnija komponenta formiranja svijesti uopšte;

drugo, s obzirom na našu višenacionalnu strukturu, osamostaljenjem ličnosti u funkcijama razvija se i njihova svijest o zasebnoj vrijednosti, oni postaju nacionalni »heroji«, nacionalni simboli, a pokazalo se da su takve frakcijske grupe i pojedinci s tim računali u trenutku odlaska u disidente.